

Либідь, 1996. С.194-251. Перекладено за виданням: D. Bell. The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting. London, 1973.

7. Богушова І.В. Співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів до типології держав: теоретико-правовий аналіз. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 43 – 46.

REFERENCES:

1. Marks, Karl. (1859). Do krytyky politychnoi ekonomii. [To the critique of political economy]. 168. [in Russian].

2. Kuzmynets, O.V., & Durnov, Ye.S., & Sokur, Yu.V. (2012). Istoriia derzhavy ta prava zarubizhnykh krain (Skhemy, komentari, terminolohichniy slovnyk). [History of the state and law of foreign countries (Schemes, comments, glossary)]. navchalnyi posibnyk. 242. [in Ukrainian]

3. Toybi, A. Dzh. (2010). Postizhenie istorii. [Comprehension of history]. sbornik. 383. [in Russian].

4. Kastova systema ta istoriia novoho narodu Nepal. [The caste system is the history of the new people of Nepal] veb-sait. Retrieved from: <https://www.yoair.com/uk/blog/the-caste-system-and-the-history-of-the-newar-people-of-nepal/>

5. Toffler, A. Powershift (2004). Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century. (Beloskokov, V.V., & Burmistrov, Yu.K. Trans.] Moskva. Retrieved from: <https://gtmarket.ru/library/basis/4857> [in Russian].

6. Bell, D. (1996). Prykhid postindustrialnoho suspilstva. [The arrival of post-industrial society]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filozofia*. 194-251. [in Ukrainian]

7. Bohushova, I.V. (2011). Spivvdnoshennia formatsiinoho ta tsyvilizatsiinoho pidkhodiv do typolohii derzhav: teoretyko-pravovyi analiz. [Correlation of formational and civilizational approaches to the typology of states: theoretical and legal analysis]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 43 – 46. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції: 15.04.2022

УДК 340.12

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-9-13

Зеленко Інна Павлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: zelenko0212@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0226-7481>

ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВОВИХ АКСІОМ

У статті висвітлено, що класифікацію правових аксіом розуміють у декількох значеннях: процес створення класифікаційної схеми; процес об'єднання предметів у групи; результат наукового дослідження. Представлено, що класифікація правових аксіом є самостійним та самодостатнім дослідницьким методом й в той же час – допоміжним, результат застосування якого важливий для продовження наукового пошуку.

Розглянуто, що класифікація правових аксіом виступає як метод наукового пізнання та як етап наукового дослідження. Продемонстровано погляд, що класифікація у праві має свої специфічні риси. Представлено, що є точка зору відповідно до якої класифікація правових явищ здійснюється особливим методом. Набув подальшого розгляду розподіл правових аксіом в залежності від галузей права на правові аксіоми процесуального та матеріального права. Зазначається, що традиційно аксіоми у процесуальному праві зустрічаються частіше ніж у матеріальному, що обумовлено специфікою процесуального права, а не тим, що вони є більш дослідженими. Висвітлено, що від масштабу функціонування вирізняють правові аксіоми загальноправові, міжгалузеві, галузеві. Наголошено, що зазначений критерій відображає погляд науковців, які або ототожнюють аксіоми з принципами, або вважають, що вони дуже близькі один одному, але не є аналогічними поняттями. Зазначено, що за змістом правові аксіоми поділяють на нормативні, які являють собою правові веління, закріплені в текстах нормативно-правових актів та наукові є судження, що містять концептуальні положення, що сформульовані науковцями як загальновідомі постулати. Зосереджено увагу на те, що від форми закріплення можна виділити наступні види аксіом: закріплені безпосередньо, що виводяться з змісту правових норм, які отримали закріплення у законодавстві. Запропоновано розподіл правових аксіом в залежності від шляхів виникнення на правові аксіоми, які виникли у результаті правової практики, та ті, які з'явилися внаслідок правового усвідомлення.

Ключові слова: правові аксіоми, класифікація, класифікація правових явищ, правові принципи.

Zelenko I. PLURALISM OF APPROACHES TO CLASSIFICATION LEGAL AXIOMS

The article highlights that the classification of legal axioms is understood in several senses: the process of creating a classification scheme; the process of grouping objects; the result of scientific research. It is presented that the classification of legal axioms is an independent and self-sufficient research method and at the same time - an auxiliary, the result of which is important for the continuation of scientific research.

It is considered that the classification of legal axioms acts as a method of scientific knowledge and as a stage of scientific research. The view is shown that the classification in law has its own specific features. It is presented that there is a point of view according to which the classification of legal phenomena is carried out by a special method. The division of legal axioms depending on the branches of law into legal axioms of procedural and substantive law has been further considered. It is noted that axioms in procedural law are traditionally more common than in substantive law, due to the specifics of procedural law, rather than the fact that they are more studied. It is highlighted that the axioms of common law, intersectoral, branch are distinguished from the scale of functioning. It is emphasized that this criterion reflects the view of scientists who either identify axioms with principles, or believe that they are very close to each other, but are not similar concepts. It is noted that the content of legal axioms is divided into normative, which are legal commands enshrined in the texts of regulations and scientific judgments are conceptual provisions that contain conceptual provisions formulated by scientists as well-known postulates. Attention is focused on the fact that the following types of axioms can be distinguished from the form of enshrinement: enshrined directly, which are derived from the content of legal norms that have been enshrined in law. The division of legal axioms depending on the ways of origin into legal axioms, which arose as a result of legal practice, and those that appeared as a result of legal awareness, is proposed.

Key words: legal axioms, classification, classification of legal phenomena, legal principles.

Постановка проблеми. Поняття «класифікація» як у науці взагалі, так й при класифікації правових аксіом розуміють у декількох значеннях: по-перше, як процес створення класифікаційної схеми; по-друге, як процес об'єднання предметів у групи; по-третє, як результат наукового дослідження. Науковці зазначають, що вона може бути з одного боку, самостійним та самодостатнім дослідницьким методом, а, з іншого – допоміжним, результат застосування якого важливий для продовження наукового пошуку. У другому випадку класифікація будь-якого явища підсумовує наукове дослідження, систематизує його результати, надає можливість здійснювати подальші розвідки певними методами. Серед різноманіття завдань та функцій класифікації, що описуються в науковій літературі найчастіше вказується на те, що вона виступає як метод наукового пізнання та як етап наукового дослідження. Все це в повному обсязі стосується класифікації правових аксіом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правові аксіоми досліджували у своїх працях наступні науковці: О.Є.Гольцова, Д.С.Гудзь, Т.А.Коваленко, В. А.Кройтор, О.Ф.Скакун, Т.М.Супрун, І.Д.Шутак. Але комплексного дослідження видового різноманіття правових аксіом не проводилось.

Мета статті – розглянути багатоманітність поглядів на види правових аксіом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класифікація, як ми зазначали, може виступати як процес й як етап наукового пізнання. Але чи відрізняється класифікація юридичних понять від класифікації будь-яких інших явищ? Більшість науковців вважають, що ніякої різниці між цими поняттями немає. Але є протилежний погляд. Цікавою з цього приводу є позиція Дж. Холла про те, що класифікація в юридичній науці має певну специфіку: «в межах правової класифікації не можна здійснити категоризацію виключно фактичних термінів без втрати специфіки права, а існуючі галузі права самі по собі характеризуються певним упорядкуванням, яке виходить за рамки звичайної каталогізації» [1, р. 340].

Науковець вирізняє такі ознаки класифікації у сфері права: а) класифікація має бути постійним процесом, що триває; б) існує необхідність постійного пошуку більш ефективних класифікацій, оскільки підхід, згідно з яким кожна класифікація є самодостатньою та вичерпною сама по собі і не існує жодних стандартів для оцінки класифікації без урахування інтересів конкретного класифікатора, не є релевантним та справедливим, не сприяє розвитку науки; в) в юриспруденції для класифікації об'єктів необхідно визначити базові одиниці, за аналогією з видами та елементами в хімії чи біології; г) існує також необхідність визначення специфічних рис таких одиниць для того, щоб можна було їх ідентифікувати та класифікувати таким чином, щоб забезпечити можливість більш широкого узагальнення; д) класифікація не повинна бути взята «з повітря», а повинна бути розроблена тільки одночасно з відкриттям значущих одноманітності, схожості чи співвідносності та взаємодій між об'єктами, що розглядаються [1, р. 341]. Хоча таку специфіку можна вирізнити й при класифікації будь-якого суспільного явища.

Крім того, як особливості класифікації правових явищ, Дж. Холл називає використання в її процесі одного зі спеціальних методів, а саме: «переходу від виключно абстрагованої фактичної ситуації, відображеної в гіпотезі правової норми, до соціальних наук для більш повного моделювання практичних ситуацій (наприклад, від норм права, що стосуються ненормальних психічних станів, до досліджень психіатрії для більш детального опису ситуацій, що моделюються)». Автор пояснює, що такий перехід не означає вихід за межі права та перехід до інших наук, а має на увазі реконструкцію, творчу переробку та уточнення концепцій інших наук, для розгляду їх у правовому полі [1, р. 342]. Тобто, мова йде про застосування під час проведення класифікації даних інших наукових дисциплін, необхідних у конкретних обставинах.

Але, потрібно розуміти, що результати будь-якої класифікації у соціальних науках не є ідеальними, тому що така класифікація не буде абсолютно повною, ні коректною у повному сенсі слова, що обумовлено

специфікою суспільних відносин.

Одна із традиційних класифікацій правових аксіом є розподіл в залежності від галузей права. Як правило, йде мова про вирізнення аксіом процесуального та матеріального права. Зазначається, що традиційно аксіоми у процесуальному праві зустрічаються частіше ніж у матеріальному. Вважається, що це обумовлено специфікою процесуального права, а не тим, що вони є більш дослідженими. У процесуальному праві приватні інтереси індивіда підлягають розгляду та захисту з боку публічної влади. Це викликає необхідність виходити із моральних норм при винесенні об'єктивного, справедливого рішення, узгодження інтересів всіх сторін. Крім того, на процесуальну форму, на відміну від матеріально правових галузей, значно менше впливають історичні, соціальні, політичні чинники. Тому кількість процесуальних норм, перевічених багатовіковою юридичною практикою, перевищує кількість аналогічних вічних матеріальних норм.

Яскраві приклади процесуальних аксіом можна спостерігати у сучасному цивільному процесуальному законодавстві України. Так, наприклад, аксіому «загальновизнані обставини (явні істини) не підлягають доказуванню в суді» безпосередньо закріплено в положеннях ч. 3 ст. 82 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якою обставини, визнані судом загальновідомими, не потребують доказування [2, с. 50].

Аксіома «позивач і відповідач доказують обставини, на які вони посилаються», ґрунтуючись на положенні п. 3 абз. 2 ст. 129 Конституції України [3] та положеннях ЦПК України, має значення процесуального принципу змагальності цивільного судочинства. Її закріплено в положеннях ч. 3 ст. 12, ч. 1 ст. 81 ЦПК України [4], що конкретизують конституційні приписи щодо змагальності сторін у судовому процесі та свободи в наданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їхньої переконливості. Так, відповідно до ч. 3 ст. 12 та ч. 1 ст. 81 ЦПК України, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, установлених цим Кодексом [4].

Прикладом аксіом у матеріально-правових нормах, на думку Р. Смолярчука є правові норми, відповідно до яких ліси України задекларовано її національним багатством; констатовано виконання лісами водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, рекреаційних, естетичних, виховних та інших корисних екологічних функцій; визначено право лісокористувачів на відшкодування збитків; передбачено обов'язок відновлення лісів на лісових ділянках, що були вкриті лісовою рослинністю (зруби, згарища) цілком можна вважати очевидними істинами, що оспоруванню не підлягають, а відтак такі положення слід вважати правовими аксіомами в лісовому праві [5, с. 36].

Наступним критерієм поділу правових аксіом є масштаб функціонування. Зазначений критерій відображає погляд науковців, які або ототожнюють аксіоми з принципами, або вважають, що вони дуже близькі один одному, але не є аналогічними поняттями. Відповідно до цієї підстави можна вирізнити правові аксіоми-принципи: загальноправові, міжгалузеві, галузеві.

Так, Т. Коваленко вважає, що для регулювання земельних відносин можуть застосовуватись як загальноправові, так і міжгалузеві та галузеві правові аксіоми. Оскільки правові аксіоми акумулюють правовий досвід людства у сфері земельно-правового регулювання, їх використання є необхідним для впорядкування суспільних земельних відносин, запобігання та усунення юридичних дефектів та забезпечення ефективності правового регулювання соціальною та правовою цінністю», «закон зворотної сили не має», «що не заборонено нормами земельного права та не суперечить його принципам дозволяється» [6, с.319-320].

У відносинах щодо застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення важливе значення мають міжгалузеві правові аксіоми – «відповідальність може наступити лише за наявності вини», «ніхто не може бути двічі притягнутий до відповідальності за одне й те ж земельне правопорушення» [6, с. 319].

Як галузеві правові аксіоми у земельному праві України науковиця розглядає – визнання землі основним багатством (ст. 14 Конституції України, ст. 1 Земельного кодексу України) [3; 7], проголошення рівноправності усіх суб'єктів права власності на землю (ст. 13 Конституції України, ст. 5 Земельного кодексу України) [3;7].

Деякі науковці наголошують, що зазначена класифікація порушує принцип повноти охоплення об'єктів, що класифікуються. Вони виходять з того, що всі принципи є аксіомами (не викликає сумніву, що нормативно закріплені принципи повинні висловлювати найбільш загальновизнані аксіоматичні ідеї), але не всі аксіоми є принципами. Отже, останні, зокрема аксіоми правосвідомості, аксіоми правової науки залишаються поза класифікації. Крім того, якщо аксіоми є принципами, що впливає з критерію класифікації, то в такому випадку їх можна класифікувати з тих же підстав, що і принципи права.

Поняття «аксіома» і «принцип» не є тотожними, і різняться вони за масштабом дії. Значення принципу права набувають ідеї, що мають загальноправове, або галузеве значення, що набувають розвитку і конкретизуються в багатьох нормах права. А деякі аксіоми можуть визначати зміст лише декількох нормативних приписів або ж взагалі виражатися в одному приписі закону. Наявність таких поодиноких аксіом цілком узгоджується з юридичною природою цих правових феноменів як елементарних істин, що не допускають інших тлумачень, не потребують доказів, а отже – подальших уточнень і конкретизацій. Концептуально правові аксіоми і принципи права дуже близькі одне одному, проте цілком не збігаються [8,

с. 204-205].

Тому було запропоновано ще один вид в цій класифікації як то аксіоми, що не є принципами права, тобто поодинокі аксіоми. Прикладом поодиноких аксіом є аксіома «загальновідомі факти доведенню не підлягають». Ці аксіоми також можуть закріплюватися нормами кількох галузей, але, з свого елементарного характеру, статусу принципу права у жодній із цих галузей вони не набувають.

За сферою існування або за змістом правові аксіоми поділяють на нормативні та наукові. Нормативними правовими аксіомами являють собою правові веління, закріплені в текстах нормативно-правових актів. Науковими аксіомами є судження, що містять концептуальні положення, що сформульовані науковцями як загальновідомі постулати.

Як приклад наукових аксіом в радянській юридичній літературі пропонувалися різні судження: «У процесі правотворчості право реалізується в нормативних актах, правовідносинах і правосвідомості. Право реалізується тільки в зазначених трьох формах, четвертої не дано», «право – зведена в закон воля панівного класу...», «право – ніщо без апарату, здатного примушувати до дотримання юридичних норм». Не викликає сумніву, що такі судження скоріш відображають не основи самого права, а стан юридичної науки в певний період [8, с. 206]. Сучасною науковою аксіомою можна було б тоді вважати визначення права як міри рівності, свободи й справедливості.

Залежно від форми закріплення можна виділити наступні види аксіом: закріплені безпосередньо, що виводяться з змісту правових норм, які отримали закріплення у законодавстві. Окрім тексту нормативно-правового акту, аксіоми можуть існувати в різних формах, наприклад, в узагальненнях практики, у відомих прислів'ях. У розвиненій правовій системі, якою є правова система сучасної України, основоположних, загальновизнаних правових істин, які ще не закріплені на нормативному рівні, є дуже мало. Тому виділяти у цій класифікації аксіоми, які ще не закріплені в нормативно-правових актах та існують тільки в правосвідомості юристів, у юридичній практиці або наукових дослідженнях, можна лише із застереженням, що приклади таких аксіом тепер виявити надзвичайно складно. Що стосується перших двох видів, то перевагу в правотворчій практиці, безумовно, потрібно віддавати безпосередньому закріпленню юридичної аксіоми в окремому нормативно-правовому приписі [9, с. 139].

Зазначені класифікації правових аксіом вважаються найбільш розробленими й найбільш обґрунтованими.

Крім того, від форми їх закріплення (об'єктивації) виділяють: аксіоми як елемент принципів, норм, фікцій, презумпцій та ін. Не зовсім згодні з цією позицією, тому може виникнути проблема розмежування аксіом й схожих правових явищ. За критерієм масштабу охоплення території правові аксіоми намагаються класифікувати на універсальні та національні. Виходячи з того, що аксіоми є універсальними цінностями, і відбувається зближення правових систем сучасності, така класифікація викликає багато питань.

Перспективною, на нашу думку, є класифікація в залежності від джерела виникнення – аксіоми, що виникли у результаті практичної діяльності, наприклад, аксіоми судового процесу, та аксіоми, як результати наукового осмислення дійсності, наприклад, аксіоми, що обґрунтовують права та свободи людини.

Висновки. Результати будь-якої класифікації у соціальних науках не є ідеальними, тому що така класифікація не буде абсолютно повною, що обумовлено специфікою суспільних відносин та суб'єктивністю підходів.

При відсутності багатоманітності досліджень видів правових аксіом, існує декілька найбільш розроблених та обґрунтованих класифікацій.

Одна із традиційних класифікацій правових аксіом є розподіл за галузями права – аксіоми процесуального та матеріального права. За масштабом функціонування можна вирізнити правові аксіоми-принципи: загальноправові, міжгалузеві, галузеві. За сферою існування або за змістом правові аксіоми поділяють на нормативні та наукові. Залежно від форми закріплення виділяють наступні види аксіом: закріплені безпосередньо, що виводяться з змісту правових норм, які отримали закріплення у законодавстві.

Пропонуємо класифікувати правові аксіоми в залежності від джерела виникнення на аксіоми, що виникли у результаті практичної діяльності, та аксіоми, як результати наукового осмислення дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Hall J. Some Basic Questions Regarding Legal Classification for Professional and Scientific Purposes. *Journal of legal education*. 1953. Vol. 5. Pp. 329-343.
2. Кройтор В. А. Правові аксіоми в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018 № 32. С. 47-52.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Смолярчук Р. Ф. Правові аксіоми, презумпції та фікції у лісовому праві України. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 26-27 жовтня 2018 року). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. 112 с.
6. Коваленко Т. Юридичні аномалії у правовому регулюванні земельних відносин в Україні.

Публічне право. 2012. № 3 (7). С. 315-322.

7. Земельний кодекс України: Закон від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

8. Давыдова М. К вопросу о понятии правовых аксиом: теоретические и технико-юридические аспекты. *Юридическая техника.* 2007. № 1. С. 203-208.

9. Шутак І. Д. Юридична техніка : курс лекцій. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки. Дрогобич : Коло, 2015. 228 с.

REFERENCES:

1. Hall, J. (1953). Some Basic Questions Regarding Legal Classification for Professional and Scientific Purposes. [Some Basic Questions Regarding Legal Classification for Professional and Scientific Purposes]. *Journal of legal education.* Vol. 5. 329-343 [in English].

2. Kroitor, V. A. (2018). Pravovi aksiomy v tsyvilnomu sudochynstvi. [Legal axioms in civil proceedings]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia.* № 32. 47-52. [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/254k/96-vr> [in Ukrainian].

4. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks (2004, March 18). [Civil Procedure Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].

5. Smoliarchuk, R. F. (2018). Pravovi aksiomy, prezumptsii ta fiktsii u lisovomu pravi Ukrainy. [Legal axioms, presumptions and fictions in forest law of Ukraine]. *Reformuvannia natsionalnoho ta mizhnarodnoho prava: perspektyvy ta priorytety.* Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Ostroh, 26-27 zhovtnia 2018 roku). 112. [in Ukrainian].

6. Kovalenko, T. (2012). Yurydychni anomalii u pravovomu rehuliuванні zemelnykh vidnosyn v Ukraini. [Legal anomalies in the legal regulation of land relations in Ukraine]. *Publichne pravo.* № 3 (7). 315-322. [in Ukrainian].

7. Zemelnyi kodeks Ukrainy. (2001, October 25). [Land Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [in Ukrainian].

8. Davyidova, M. (2007)yu K voprosu o ponyatii pravovyih aksiom: teoreticheskie i tehniko-yuridicheskie aspektyi. [To the question of the concept of legal axioms: theoretical and technical-legal aspects]. *Yuridicheskaya tehnika.* № 1. 203-208. [in Russian].

9. Shutak, I. D. (2015). Yurydychna tehnika. kurs lektsii. [Legal technique. course of lectures]. 228. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 17.04.2022